

CELOSTÁTNÍ SEMINÁŘ K PROBLEMATICE LIDOVÉHO STAVITELSTVÍ

Unikátně dochované historické město Ústěck bylo ve dnech 9.–11. září 2015 místem konání celostátního semináře k problematice lidového stavitelství s názvem **Vesnické památkové rezervace a zóny 20 (10) let od vyhlášení**. Seminář byl pořádán generálním ředitelstvím Národního památkového ústavu (NPÚ) Praha, územním odborným pracovištěm NPÚ v Ústí nad Labem, územní památkovou správou Praha – Souborem lidové architektury Zubrnice, Krajským úřadem Ústeckého kraje, městem Ústěck a Společností pro obnovu památek Ústěcka z.s. Hlavním organizátorem a koordinátorem byl – jako každým rokem – PhDr. Pavel Bureš z generálního ředitelství NPÚ.

Ústěck – náměstí

Tématem tohoto již tradičního setkání památkářů, architektů, urbanistů, pracovníků ochrany přírody a dalších souvisejících oborů i zástupců státní správy a samosprávy bylo letošní 20., v některých případech 10. výročí vyhlášení většiny plošně chráněných souborů lidové architektury – vesnických památkových rezervací a vesnických památkových zón (VPR, VPZ). Zákon o státní památkové péči č. 20/1987 Sb. ve znění pozdějších předpisů definuje památkové rezervace jako *území, jehož charakter a prostředí určuje soubor nemovitých kulturních památek, popřípadě archeologických nálezů* a památkové zóny jako *území sídelního útvaru nebo jeho části s menším podílem kulturních památek, historické prostředí nebo část krajinného celku, které vykazují významné kulturní hodnoty*.

Cílem semináře bylo zhodnocení průběhu a výsledků 20 let trvání plošné ochrany vesnických sídel a pozitivní

i negativní zkušenosti s touto formou ochrany kulturního dědictví venkova. Současně byly hodnoceny efekty působení finančních příspěvků Ministerstva kultury z Programu péče o VPR, VPZ a KPZ i dalších dotačních zdrojů (programy krajů, strukturální fondy EU – operační programy, program Leader, granty Finančního mechanismu EHP/Norska aj.). Seminář se však nezabýval pouze retrospektivou, ale i názory na řešení problematičtějších otázek budoucí existence a perspektivy územní ochrany vesnických historických sídel.

Program třídního semináře již tradičně zahrnoval dva bloky přednášek, prohlídku městské památkové rezervace Ústěcka a celodenní exkurzi po zajímavých lokalitách Ústěcka a Litoměřicka.

Účastníky semináře uvítal vstupním projevem starosta města Ústěcka pan Pavel Kundera, slavnostního zahájení semináře se zúčastnili představitelé Ústeckého kraje, zástupci Ministerstva kultury, generálního ředitelství NPÚ a starosta obce Zubrnice.

Přednášky zahájila PhDr. Věra Kovářová, emeritní pracovnice NPÚ, územního pracoviště Brno, která popsala z pohledu pracovníka památkového ústavu snahu o stanovení plošné památkové péče na území vesnických sídel od počátečních průzkumů na začátku 80. let, přes výběr významných lokalit a zpracování návrhů. Úspěšný však byl pouze jihomoravský areál vinných sklepů Petrov – Plzeň, který byl prohlášen památkovou rezervací výnosem ministerstva kultury ČR ze dne 15. září 1983. Ostatní předložené návrhy Ministerstvo kultury ČR projednávalo, ale bezvýsledně. Další chráněná území vesnických sídel byla prohlášena až v roce 1995, o 10 let později následovalo prohlášení dalších území. Celkem bylo na území České republiky prohlášeno 61 VPR a 211 VPZ.

Následující přednášející, kteří reprezentovali územní odborná pracoviště NPÚ ze všech krajů, ve svých příspěvcích popisovali chráněná vesnická sídla ve svých zájmových územích,

problémy památkové ochrany a jejich možná řešení. Většina problémů byla společná pro všechny oblasti, poněkud odlišná je situace v Praze.

Ing. Josef Bambas z územního odborného pracoviště NPÚ Praha popisoval na příkladu VPR Stodůlky zvláštní situaci dvou vesnických památkových rezervací a sedmi památkových zón, které se nacházejí na území města Prahy. Vesnické území je obklopeno městskou zástavbou bytových domů a neustále sídlí tlak na výstavbu nových domů, dostavby, bourání a přestavby. Četné úpravy probíhají bez závazného stanoviska státní památkové péče. Investorem takových stavebních zásahů se vyplatí zaplatit pokutu a pokračovat ve stavbě.

Velikým přínosem pro ochranu kulturních hodnot území se někde stává občanské sdružení, příliš často se to však nedaří. Perspektiva vesnic na území Prahy není příliš optimistická.

Mgr. Jana Berková z územního odborného pracoviště středních Čech rozlišovala podle míry problémů tři skupiny historických vesnických sídel. Nejmenší výskyt problémů a konfliktů je v sídlech převážně využívaných chalupářů. Zde pracovníkům památkové péče postačí sledovat a usměrňovat chalupářské úpravy. Sídla trvale obydlená jsou naopak zdrojem stálých problémů, obyvatelé s nevolí reagují na dohled památkářů. A nejproblematičtější skupinou jsou vesnice v okolí Prahy (např. VPR Dobrovíz). Zde se projevuje obrovský tlak na povolování přístavby a zahušťování zástavby. Ve všech třech skupinách se velice dobře osvědčuje zavedení konzultačních dnů, kdy se občané postupně přesvědčují o významu kulturního dědictví, a buduje se dobrý vztah občanů s památkáři. Podstatným přesvědčovacím argumentem jsou finanční příspěvky na opravy památkových objektů. Nezbytné je nastavení zásad rozhodování při střídání ve vedení obcí a na příslušných úřadech.

Následující přednášky potvrzovaly uvedené závěry a doplňovaly další problémy a možná řešení.

Přednáška Ing. arch. Jany Šnajdrové z Ministerstva kultury shrnovala podrobně vývoj legislativy, která tvoří právní rámec prohlášení plošně chráněných území. Již v 50. letech se začaly provádět rozsáhlé průzkumy historických vesnických sídel. Tento trend představovali např. profesor Ing. arch. Kurial, docent Ing. arch. Voděra a profesor Ing. arch. Škabrada.

V roce 1958 nabytí platnosti zákon č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách, ve kterém je již zakotven pojem památková rezervace. První vesnická památková rezervace byla však prohlášena až o 25 let později. Byl to již zmíněný areál vinných sklepů Petrov – Plže. V roce 1986 Ministerstvo kultury ČSR pořídilo dokument Koncept záchrany lidové architektury, který obsahoval výběr vesnických historických sídel včetně všech významných aspektů jednotlivých lokalit. Četné vesnice byly k prohlášení připraveny již mnoho let, ale k započetí procesu prohlášení VPR došlo až po nabytí platnosti zákona č. 20/1987 Sb. Bylo předloženo 60 návrhů, ale až v roce 1995 byly návrhy projednány ve vládě a nařízením vlády bylo všech 60 vesnic prohlášeno VPR.

Souběžně se připravovaly návrhy prohlášení VPZ. V roce 1990 bylo prohlášeno v Jihočeském kraji vyhláškou Jihočeského KNV 20 VPZ, v Praze v letech 1991 a 1993 vyhláškou hlavního města Prahy 6 VPZ. V roce 1995 a v roce 2004 bylo vyhláškami Ministerstva kultury prohlášeno 185 VPZ.

Ing. arch. Věra Kučová z generálního ředitelství NPÚ v přednášce Vernakulární architektura jako součást světového dědictví zdůraznila význam naší lidové architektury v celosvětovém kontextu. Svědčí o tom zápis vesnické památkové rezervace Holašovice na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO v roce 1998.

Součástí prvního bloku přednášek semináře byla prohlídka historického jádra města **Úštěku**, které bylo prohlášeno za městskou památkovou rezervaci v roce

1980. První písemná zmínka o Úštěku je z počátku 13. století. Ve 14. století bylo město opevněno a byl vybudován hrad. V 15. století byla k městským hradbám přistavěna tzv. Pikartská věž, která stojí v pozměněné podobě dodnes.

Úštěk – Pikartská věž

Úštěk – gotické dvojče

Nejstarší dochované obytné domy pocházejí z počátku 16. století. Pro přestavbu města a jeho současný vzhled byly určující velké požáry v roce 1856 a 1859. Z doby po požáru pochází většina domů v centru. Nové domy byly stavěny převážně v pozdně klasicistním stylu. V 1. polovině 19. století vznikly tzv. Ptačí domky, což jsou dřevěné přístavky zakotvené na skalní stěně, které navazují na sklepy a chodby vytesané v pískovcové skále.

Úštěk – Ptačí domky

Po 2. světové válce proběhl odsun německého obyvatelstva a počet obyvatel klesl téměř o polovinu. Město však nebylo postiženo plošnými demolicemi historické zástavby, došlo pouze k několika negativním zásahům. Po prohlášení města MPR se začal postupně zlepšovat stav historických domů, v posledních letech byly rehabilitovány mnohé fasády.

Úštěk 8 – fasády domů

Další zajímavá a památkově hodnotná sídla v okolí města byla cíli celodenní exkurze. Prvním z nich byla vesnická památková rezervace **Starý Týn**, kde je cenný soubor roubené, hrázděné i zděné lidové architektury. Selské usedlosti byly v době zemědělské prosperity stavebně upravovány, autenticky se dochovaly zejména chalupy, které pocházejí z 18. století.

Starý Týn

Městys **Levín**, který byl další navštívenou lokalitou, není plošně chráněn, je zde však cenná kulturní památka – kostel Povýšení sv. Kříže z 18. století. Kostel vybudovaný z kamenných kvádrů má centrální dispozici a je zastřešený přílbicí s lucernou s cibulovou stříškou. Zajímavý je interiér kostela s ochozem po obvodu.

Levín, kostel Povýšení sv. Kříže

Vesnická památková rezervace **Zubrnice**, která je propojena se Souborem lidové architektury Zubrnice, je ojedinělou kombinací historického vesnického sídla a skanzenu. Mezi stávající historickou zástavbu byly přeneseny významné stavby z nedalekých vesnic. Protože je však zapotřebí umístit další ohrožené cenné objekty, byla již v návaznosti na sídlo navržena lokalita, ve které budou situovány další přenesené stavby.

Základní osnova vesnice Zubrnice je středověkého původu. Většina starší zástavby pochází z období hospodářského rozmachu v 1. polovině 19. století, kdy byly budovány nejdříve tradiční dřevěné stavby, následovala výstavba velkých zděných klasicistních domů

s využitím cihel. Prvním transferem skanzenu byla barokní kašna, přenesená na náves v roce 1977.

Zubrnice – barokní kašna

Posledním transferem byl velký roubený patrový dům z roku 1700, pocházející z vesnice Loubí. Je to jeden z nejhodnotnějších objektů zástavby severočeského regionu. Dům je využíván jako víceúčelové vzdělávací centrum. V jeho citlivě provedené moderní přístavbě jsou umístěny všechny provozní a technické náležitosti centra, takže není narušena historická část domu. Víceúčelové centrum slouží u nás ojedinělým edukačním programům, ve kterých je kladen důraz na samostatné a tvůrčí zapojení dětí do tradičních i zemědělských činností.

Zubrnice – roubený dům z Loubí

Skanzen pořádá různé akce, například Zubrnický jarmark, Velikonoce ve skanzenu, Podzim na vesnici a Vánoce

v Zubrnici. Velkou atrakcí je historická železnice Velké Březno – Zubrnice – Lovčkovice, která byla zapsána na seznam kulturních památek, na nádraží v Zubrnici vzniklo železniční muzeum.

Poslední navštívenou vesnicí byla vesnická památková zóna **Merboltice**. Základním stavebním typem vesnice byl koncem 18. století patrový roubený dům podstávkového typu, novější klasicistní zděná zástavba pochází z konce 19. století. Často zde docházelo k přezdění roubených staveb a odstranění podstávky. Areál zajímavé a nejcelistvěji dochované usedlosti z počátku 19. století se skládá z obytného domu, vozové kůlny, stodoly, výměnku a praporepublikové vily.

Merboltice

Závěrečné přednášky semináře byly věnovány způsobům prezentace a popularizace lidové architektury, možnostem uchování památek vývoje zemědělství v krajině a zkušenostem z výstavby nových objektů v plošně chráněných územích historických vesnic.

Seminář přispěl významnou mírou nejen k rozšíření poznatků o současné situaci v památkové péči o plošně chráněná vesnická sídla, o problémech a možnostech rozvoje těchto lokalit, ale i k rozšíření povědomí o hodnotách historických sídel jako urbanistických celků.

Ing.arch. Marie Tomišková